

**Предназначение и значение на знаците върху лицата на деца, направени
с кръвта на гергьовденското агне**

(по теренни материали от селата Медковец и Расово, Монтанско)

Стамен Кънев, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Stamen Kanev, Sofia University „St. Kl. Ohridski“

Purpose and Meaning of Signs on the Faces of Children, Made with Blood of Lamb on St. George's Day (based on field materials from the villages Medkovets and Rasovo, district Montana)

***Annotation:** The celebration of St. George's Day (May 6) is central to Bulgaria's cultural calendar. The celebration is associated with spring and fertility, and the cyclic recurrence of nature and life. This is why St. George is considered not only a patron of shepherds and flocks but also farmers in general. Furthermore, the days prior and following the holiday are associated with the awakening of nature. May 6, however, is considered as the exact beginning of the agricultural year with many member of society becoming involved in the celebration. The primary goal of this article is to introduce and interpret this traditional Bulgarian holiday and the associated ritual⁸. The methods that have been used are from the fields of ethnology and semiotics. The author analyzes various ethnographic descriptions, opinions of anthropologists, and interviews with people from the villages of Medkovets and Rasovo. The research was conducted in 2015.*

„Хубав ден Великден, още по-хубав Гегьовден“

Гергьовден (6 май)¹ е централен празник в българския народен календар. Бележи началото на новата стопанска година, чийто край е Димитровден (26 октомври). В дните около 6 май се извършват множество символно натоварени действия, които целят здраве, берекет и късмет². Изключително важното място, което заемат гергьовденските обичаи и обреди се разкрива и от фолклора, където Св. Георги е представен като юнак³. Светецът е

повелител на пролетната влага и плодородието, покровител на земеделците и най-вече на овчарите и стадата. В деня на честването се прилага единна и цялостна обредна система. Тогава всеки член на общността взема участие. По този начин се гарантира успешното изпращане на ясно послание до покровителя.

Поставянето на знаци, направени с кръвта на обредната жертва върху лицата на малките деца е част от обредните действия на Гегьовден. Това е темата на теренното ми проучване⁴, което се проведе през лятото на 2015 година в община Медковец⁵. Цел на статията е да представи своеобразен опит за тълкуване на предназначението и значението на ритуала.

Тук е важно да уточня, че изследването обхваща периода на социализма, тъй като всички хора, с които имах възможност да разговарям, започват да водят съзнателния си живот именно тогава. Най-възрастният ми събеседник е жена, родена през 1938 година в с. Расово, а най-младият – мъж, роден в с. Медковец през 1968 година. Детството на всички преминава по времето на различни етапи, които са характерни за епохата между 1944 – 1989 година, но тук не се засягат политиките, които е водело държавното ръководство тогава. Използваните подходи са от полето и познанията на етнологията и символната антропология. От една страна, са приложени публикувани етнографски описания – отправната точка в проучаването. Също така са разгледани становища, които внасят различни гледни точки и интерпретации. От друга, се търси смисълът на отделните действия в практиката. Включени са интервюта със събеседници с различна етническа, възрастова, полова и социално-икономическа характеристика, които пазят детско-юношески спомен от семейното празнуване.

* * *

Централно място на Гегьовден заемат обичаите около издояване на овцете, принасяне в жертва на първото обагнило се агне, с обща трапеза, на която за първи път се вкусват агнешко месо и овче мляко [Георгиева 2013: 375]. Пригответоленията започват рано сутрин или още на предния ден⁶. Преди да се заколи, агнето се окичва с венец, захранва се със зелена трева, трици и сол и се напоява с вода; на десния му рог се запалва свещ, свещеникът или стопанинът го прекадяват с тамян. В някои селища, в устата на агнето

слагат бучка каменна сол или малко колаче, което после дават на другите животни. Агнето се коли вкъщи при огнището или до източната стена на къщата, като се гледа кръвта му да изпръска стената. По пръските гадаят за реколтата през годината или за здравето на домашните. Останалата кръв се събира в съд и се заравя в земята на място, където никой не стъпва. Със същия съд донасят прясна вода и с нея забъркват кърма за добитъка. В Южна България често колят агнето в градината под плодно дърво и оставят кръвта да попие в земята. В Западна България го колят при река и пускат кръвта да изтече в нея. Обща е представата за предпазващата сила на кръвта. С нея правят кръстен знак по челото и бузите на децата; бележат праговете на вратата или тългите на стаята и др., за да се предизвика здраве и да се отпъдят лоши магии и болести. Костите на агнето след празника се заравят в мравуняк на нивата („да се въдят овцете като мравки“) или пък ги хвърлят в реката („да тече млякото като вода“) [Стойнев. 2006: 73 – 77].

* * *

В българската народна традиция всеки жест има своето точно време и място на изпълнение. Принасянето в жертва е цялостен комплекс от ритуализирани действия. Стриктно се следи спазването на последователността. Обредите на Гергьовден са изключително важни и основополагащи – те предопределят плодородието, здравето и щастието на семейството и общността в селището. Съдържанието им не се изчерпва единствено със заколването, изпичането и изяждането на курбана. Включват също приготовленията и последващите действия.

За да се даде отговор на въпроса поради каква причина се поставят кръвните знаци върху лицата на децата, преди всичко трябва да се набележи основното съдържание на обичая. В случая могат да се обособят три действия, които задължително се изпълняват – ходене до църквата с агнето, където попът му чете молитва; заколване на агнето и поставяне на знак върху лицата на децата с кръвта на животното. Освен това, от съществено значение е да стане ясно къде точно на лицето се поставя знакът – челото, бузите и брадичката, и дали знакът е с формата на кръст.

Подготовката за празника започва още от рано сутринта на 6 май или дори на предния ден: *“Всеки се е подготвял както подобава. Масово се организират хората и*

всеки си коля агне, принципно на предния ден – пети на обяд или следобяд. Та да не се занимават точно на шести, че е баш празника. ... Други, по принцип така традиционно, така е било на времето де, на шести си колят, да кажеме сутринта, рано. Та на обед вече да е готова софрата и така нататъка. Но ся по ново време, тука от двайсетина години насам повечето колят на пети, та да им е по-удобно. Начи на шести си празнуват празника⁷.

Младите отиват до близките обработваеми селскостопански земи, където се намира условната граница между усвоения и неусвоения свят. От едната страна е селището, човешката култура и нейните постижения, които имат свой стопан – покровител на семейството и селището, който обитава къщата или някой друг имот. От другата бродят духовете, демоните и свръхестествените същества – обитателите на отвъдния свят⁸. Край селото, в безопасност от злите сили, девойките и момците берат определени растения и билки, за които се знае, че предпазват от болести. Допълнителна защита изпълнява и утринната роса – олицетворение на живота и младостта. Според християнството тя е дар от Светия дух и съживява изсушените души. Когато младежите се върнат вкъщи, правят венец от върбови клонки – върбата е символ на пролетта и целомъдрието. След това идва свещеникът, посредникът между хората и Бог и запалва свещ на десния рог на жертвеното животно. Дясното е страната на честта и достойнството – праведните са от дясната страна⁹. Свещенослужителят изрича молитва за неговото благоласяване. Агнето, което е символ на чистота и доверчивост [Бидерман 2003: 6 – 7] и се възприема като най-приятната жертва на бога [Маринов 1994: 119], се коли през деня – времето на хармонията и мъжкото начало, под лъчите на слънцето. Принасянето на жертва е един от универсалните механизми за регулиране взаимоотношенията между човека и заобикалящия го свят. Най-широко разпространение сред българите, както и сред другите славянски и балкански народи има кръвната жертва, наричана курбан. Животно се пече или вари цяло. Яденето на жертвата има колективен характер [Стойнев 2006: 110 – 112]. Всъщност агнето се явява посредник между хората и висшата сила.

Посланието, изпратено чрез жертвоприношението трябва да бъде разбрано ясно от висшите отвъдни сили. Хората правят всичко възможно това да се случи. За целта се изпълняват различни символно наточарени действия: *„Рано сутринта баща ми колеше*

агнето с венец и пали свещичка на главата преди да го заколи, преди изгрев слънце.“¹⁰; „Значи коли се агнето, като се обръща към изгряващото слънце, нали на изток и тогава се казва една молитва по традиция, от край време е така: „Тази година едно, догодина две“¹¹; „От калчища оплитахме конци. Правехме един усукан конец по-голям, топи се във восък, за да стане свещ и после около него се прави венеца за агнето. Когато татко рече да заколи агнето, майка запалва свещта и той го коли. ... На мен само на челото са ми слагали от кръвта, сигурно не съм давала на друго място да ми сложат.“¹² В този момент децата започват да играят също роля на посредник между тленното и божественото, като им се поставят знаци на лицата с кръвта на жертвата.

Народът е казал „Къща без деца, огън да я гори“ [Стойнев 2006: 92]. Те са основен наблюдател и участник. Обединяват в себе си всички най-важни добродетели. Символизират висшата трансформация на индивидуалността, на Аз-а, превърнат в съвършенство [Купър 1993].

Всички събеседници твърдяха, че знакът се поставя на момчетата и на момичетата „за здраве“. По този начин се пренася силата на младия живот върху децата [Качешмаров. 1993: 160]. „Който е колячът там в дома цапал децата на кръст по християнски по бузите, челото и брадичката.“¹³ Изборът къде точно върху лицето да бъде поставен отпечатъкът несъмнено има своето обяснение. Важно за представата на традиционния човек за лицето е, че то е битийната форма на душата [Коев 1993]. Според народните разбирания, челото е символ на плодородие, красота, здраве. По него може да се познае характера на човека [Георгиев 2008: 186 – 188]. Например бръчките са символ на трудолюбие и мъдрост. Бузите са свързани с представата за здраве и красота. Най-често се сравняват с червени ябълки [Георгиев 2008: 11 – 12]. Брадата на мъжа се явява израз на сила и плодовитост. Възможно е да се каже, че свързването им чрез кръстния знак не е случайно. Тази практика е изпълнявана толкова дълго време, че никой от събеседниците ми не можеше да даде рационално обяснение за предназначението ѝ. Това, което може да се предположи е, че дълбоко в съзнанието на предците лицето е образ на обработваемата земя.

Съществено значение в ритуала заема кръвта на жертвеното агне, която се поставя върху лицата на децата. В нея се намира „душата на всяко животно“ [Георгиев 2008: 80 - 90]. Следователно може да се предположи, че поставянето на кръвния знак прехвърля цялото символно натоварено от общността значение на жертвеното животно върху децата. Също така народът вярва в лечебните и магическите функции на кръвта. В най-общ смисъл тя олицетворява желанието за живот и притежава божествен произход [Бидерман 2003: 207 – 209].

Кръстът е символ на соларното мъжко божество, на победата над смъртта, т.е. на плодородието и жизнеността. Той има особена магическа сила да прогонва злите духове и демони [Стойнев 2006: 168 – 170; Коев 1993]. Общоприетата християнска символика на кръста се свързва със средството за езекутирането на Христос – инструмент на крайна жестокост, който обаче чрез Възкресението се е превърнал в символ на вечния живот [Бидерман 2003: 211 – 215]. Затова кръвта се поставя по различни начини върху лицата на децата, като се търси кръстната форма – само на челото, отделно на челото и бузите или върху челото, бузите и брадичката.

* * *

В обредното заколване на агнето са включени всички членове на общността – от най-младите до най-възрастните. Участие взима и свещеникът, който е официалният посредник между хората и Бога, като осъществява сакралното общуване. Това показва дълбока ангажираност и особена важност на изпратения знак. Очакването е той да доведе до отговор на доброжелателство, помощ и закрила от страна на всички същества от отвъдното, които отговарят за целостта, хармонията и по-благоприятния живот.

Действията около Гергьовден и по време на самия празник имат предназначение да предопределят здраве и берекет през годината. Също така, да предпазят хората. Заколването на агнето е жертвоприношение, при което очакванията са за покровителство¹⁴. Търси се помощ за реализирането на богата реколта, която да засити всички. Изпълнява се неписаният договор с отвъдните покровители, които да бъдат омилювани чрез принесената жертва. В това време общността залага надеждите си на децата. Те олицетворяват не само чистотата и непорочността, а и съвършенството на Аз-а.

Тъй като са наследници на всичко материално и духовно на Земята, участието им в ритуала гарантира богатство и плодородие, както и мир в къщата и селището. Потомците изпълняват ролята на посредници между двата свята. Тази роля допълнително се подсилва с поставянето на кръвния знак, който магически пренася силата и значението на първото агне върху тях. В по-старо време, овчарят или стопанинът слага знак на самото животно, тъй като вярата в магическата сила на кръвта като продуциращо средство е насочена към бързото растене на агнетата и предопределяне на бъдещия приплод, по желанието на стопанина [Колева 1981: 55-56]. По-късно това отпада, но остава белязването на по-малките момчета и момичета – от една страна, за здраве, а от друга, магически да предопределят благоденствие и да предпазят от болести и несполука всички животни, цялата земеделска реколта и членовете на общността. В този смисъл, предназначението и значението на този знак, както и на цялата многослойна и сложна структура на обичаите и обредите на Гегьовден е всеки, без значение от възраст, пол, социално и икономическо положение, да се чувства сигурен, предпазен и подпомогнат през цялата година. Това дава основание за продължаване цикличността на природата, стопанското време и живота в условията на традиционния бит и култура.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Арnaudов & Вакарелски 2004: Арnaudов, М & Вакарелски, Хр. Българско народно творчество в дванадесет тома. Том 5: Обредни песни, 2004.–
<http://liternet.bg/folklor/sbornici/bnt/5/index.html>

Бидерман 2003: Бидерман, Х. Речник на символите. София. Рива, 2003.

Вакарелски 1974: Вакарелски, Хр. Етнография на България. София. Наука и изкуство, 1974.

Генчев 1885: Генчев, Ст (отг. ред.) & др. Етнография на България Т3: Духовна култура. БАН, 1885.

Георгиев 2008: Георгиев, М. Митология на човешкото тяло. Антропологичен речник. София. Проф. Марин Дринов, 2008.

Дражева 1982: Дражева, Р. Гегьовден. София: Септември, 1982.

Живков 1988: Живков, Ив., Т. Въпросник за описание на Гергьовден от Тая А. Колева – В – Български фолклор, 1988, 3. 92 - 94

Качешмаров 1993: Качешмаров, П. За жертвоприношението на Гергьовден. – В – Известия на музеите от Югоизточна България, том 16,1993, 155 – 163

Коев 1993: Коев, Т. Кратка богословска енциклопедия. София. Булвест 2000

Колева 1981: Колева,Т. Гергьовден у южните славяни. София. БАН, 1981.

Купър 1993: Купър, Дж. К. Енциклопедия на традиционните символи. София. Петър Берон, 1993.

Маринов 1994: Маринов, Д. Народни вярвания и религиозни народни обичаи. София. БАН, 1994.

Райнов 1993: Райнов, В. Символното поведение на човека. София. БАН, 1993.

Славейков 2006: Славейков, Р. Български народни обичаи и вярвания. Велико Търново. Асеновци, 2006.

Стойнев 2006: Стойнев, Анани. „Българска митология, енциклопедичен речник“. София. Захари Стоянов, 2006.

Тодорова, Атанасова 2006: Тодорова, К & Атанасова, Б. Гергьовден във Врачанско: Края на XIX и първата половина на XX век. Рал-Колобър. Враца, 2006.

Фрейзър 1984: Фрейзър, Дж. Златната клонка. София. Отечествен фронт, 1984.

Шарланова 2010: Шарланова, В. Български традиционни празници и обичаи. София. Ентусиаст, 2010.

<http://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=175&sp2=190>

БЕЛЕЖКИ:

---

¹ 23 април стар стил.

² За повече информация относно въпросите, които могат да бъдат от полза на специалисти и любители при провеждането на теренно етнографско изследване на обредността около и по време на празника вж. Живков, Ив., Т. 1988. Въпросник за описание на Гергьовден от Тая А. Колева – В – Български фолклор. 3. 92-94

³ Вж. Арнаудов, М; Вакарелски, Х. Българско народно творчество в дванадесет тома, Том 5 Обредни песни.

---

⁴ Теренното изследване се проведе през месец юли 2015 година. Беше ръководено от доц. д-р Дж. Маджаров.

⁵ Община Медковец се намира в Северозападна България и е една от съставните общини на Област Монтана. Общинта има пет населени места – селата Медковец, Аспарухово, Пишурка, Расово и Сливовик. В статията са включени материали от селата Медковец и Расово. По данни на НСИ от преброяването на населението през 2011г. в с. Медковец живеят общо 1803 души, от които 1425 са заявили българска етническа принадлежност, 373 – ромска и 4 не са се определили. В с. Расово от общо 1105 души: 961 са заявили българска етническа принадлежност, 132 – ромска и 9 не са се определили. <http://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=175&sp2=190>

⁶ Подробно описание на приготовленията и провеждането на празника вж. Колева, Т. Гергьовден у южните славяни. София. БАН; Дражева, Р 1982. Гергьовден: [Изследване]. София, Септември.; Генчев, Ст (отг. ред.) & др. 1885 Етнография на България Т3: Духовна култура. БАН. атр 122-124 Тодорова, К & Атанасова, Б. Гергьовден във Врачанско 2006: Края на XIX и първата половина на XX век. Рал-Колобър. Враца

⁷ Мъж, роден 1968 г. в с. Медковец, инициали М. А.. ромска етническа принадлежност, средно образование, безработен.

⁸ За повече информация относно българските народни вярвания и митични същества вж Вакарелски, Хр. 1974. Теология, митология, демонология. – В – Етнография на България. С. Наука и изкуство. 500 – 514; Георгиева, Ив. 2013. Българска народна митология. С. Проф. Марин Дринов; и др.

⁹ Мат. 25: 31-46

¹⁰ Жена, родена 1967 г. в с. Медковец, инициали З. А., ромска етническа принадлежност, без образование, безработна.

¹¹ Мъж, роден 1968 г. в с. Медковец, инициали М. А. ...

¹² Жена, родена 1938 г. в с. Расово, инициали С. И., българска етническа принадлежност, висше образование, пенсионер строителен инженер.

¹³ Мъж, роден 1968 г. в с. Медковец, инициали М. А. ...

¹⁴ За повече примери относно жертвоприношенията и тяхното предназначение в общества от различни точки на света вж Фрейзър, Дж. 1984. Златната клонка.